

Türkiye Yakın Tarihinde Tasarruf Açığı ve Günümüz Tasarruf Eğilimleri Savings Gap in Türkiye's Recent History and Current Saving Trends

Murat İSTEKLİ*

ÖZ

Bu çalışmada Türkiye'nin yakın tarihindeki en önemli sorunlarından biri olan tasarruf açığı sorunu ve günümüzdeki tasarruf eğilimleri incelenmektedir. Türkiye, 1980'li yılların sonlarından itibaren tasarruf açığı sorunuyla yoğun bir şekilde karşı karşıya kalmıştır. Bu sorun, ekonomik istikrarsızlığa neden olmuş ve beraberinde büyümeyi de olumsuz etkilemiştir. Bu minval üzere çalışmada tasarruf açığı sorununun nedenleri ve etkileri de tartışılmaktadır. Tasarruf açığının en temel ve en önemli nedenleri fiyat istikrarının sağlanamaması ve yetersiz tasarruf politikalarıdır. Cari açık ise tasarruf açığının etkileri arasında öne çıkmaktadır. Tasarruf açığı sorununun ve dolayısıyla sebep olduğu diğer problemlerin çözümü için yetkililerin tasarrufu teşvik edici politikalar uygulaması ve halkın tasarruf alışkanlıklarını arttırmak için bilinçlendirme çalışmaları yapması gerekmektedir. Toplumun kalkınması için gerekli olan sermaye birikiminin en önemli unsuru tasarruflardır. Sonuç olarak Türkiye'nin yakın tarihindeki tasarruf açığı sorunu ve günümüzdeki tasarruf eğilimleri, ekonomik istikrar ve büyüme açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada Türkiye'nin tasarruf açığı sorununun çözümüne yönelik politika önerilerine de değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasarruf, Yatırım, Tasarruf Açığı, Ekonomik İstikrar, Türkiye.

JEL Sınıflaması: E21, E22, E63

*Dr., Istanbul Institute for Advanced Studies,
İstanbul, Türkiye
ORCID: 0000-0002-0092-783X

Corresponding author/Sorumlu yazar:
Murat İSTEKLİ

E-mail / E-posta: muratistekli55@gmail.com

DOI: 10.62844/jerf.11

Submitted / Başvuru :05.03.2024
Accepted /Kabul :01.04.2024

ABSTRACT

In this study, the savings gap problem, which is one of the most important problems in Türkiye's recent history, and today's savings trends are examined. Since the end of the 1980s, Türkiye has been faced with the problem of savings gap intensely. This problem caused economic instability and negatively affected growth. In this way, the causes and effects of the savings gap problem are also discussed in this study. The main and most important reasons for the savings gap are the inability to achieve price stability and inadequate savings policies. The current account deficit, on the other hand, stands out among the effects of the savings deficit. To solve the savings gap problem and therefore other problems it causes; the authorities should implement policies that encourage savings and raise awareness to increase the savings habits of the public. The most important element of capital accumulation, which is necessary for the development of society, is savings. As a result, the savings gap problem in Türkiye's recent history and current savings trends are important for economic stability and growth. This study also touches upon policy proposals for the solution of Türkiye's savings gap problem.

Keywords: Savings, Investment, Savings Gap, Economic Stability, Türkiye.

JEL Code: E21, E22, E63

Giriş

Tasarruf, bireylerin veya kurumların gelirlerinin ya da kaynaklarının bir kısmını, gelecekte oluşabilecek ihtiyaçlarını karşılamak için biriktirmeleridir. Tasarruf yapmanın önemi birçok farklı açıdan değerlendirilebilir. Tasarruf yapmak, beklenmedik harcamalar veya acil durumlar için yedek bir fon oluşturulmasını sağlar. Bu fon, ani gelişen durumlarda veya gelir kaybı halinde finansal istikrarın korunmasına yardımcı olur. Ayrıca herhangi bir hedefe ulaşmak için gerekli olan birikime sahip olunmasına da yardımcı olur. Örneğin, konut veya taşıt satın alımını hedeflemek ve bunun için tasarruf yapmak, bu hedeflerin daha erken ve daha kolay bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayabilir.

Tasarruf yapmak, tasarruf hesapları veya yatırım hesapları gibi finansal araçların kullanılması ile faiz kazancı elde edilmesini sağlar. Bu eylem birikimlerin artmasına yardımcı olur. Birikimlerin artışıyla birlikte finansal bağımsızlık kazanılır ya da güçlendirilir. Daha fazla tasarruf yapmak finansal bağımsızlığı perçinler ve var olan ya da gelecekte var olabilecek mali yükümlülüklerin karşılanması için güvenli bir finansal ortam oluşturur. Maddi açıdan daha güvende hissetmek ise finansal stresin azalmasını ve böylece refahın artışı sağlar. Tüm bunlar tasarruf yapmanın önemini ortaya koymaktadır.

Türkiye'de son yıllarda, özellikle 2020 ve sonrasında tasarruf oranlarının önemli ölçüde düşmesi (International Monetary Fund, 2023) ve tasarruf açıklarının oluşması ekonomik açıdan birçok riski de beraberinde getirmektedir. Özellikle finansal istikrarsızlık durumlarında hane halklarının finansal şoklara hazırlıksız yakalanması, tüketim harcamalarının azalması ve yatırım potansiyelinin düşmesi gibi riskler söz konusu olmaktadır. Ayrıca düşük tasarruf oranları, ülkenin ekonomik büyümesi ve kalkınması için gerekli olan sermaye birikimini de zayıflatmaktadır. Bu nedenlerle Türkiye'de tasarruf oranlarını arttırmak için farkındalık oluşturmak ve tasarruf yapmayı teşvik eden politikalar uygulamak gerekli ve önemlidir. Tasarruflar ve finansal krizler arasında da ilişki vardır. Tasarruflar finansal krizlerin oluşumunu engelleyebilirken veya etkilerini azaltabilirken öte yandan tasarrufların yetersiz olduğu durumlarda finansal krizler daha kolay ortaya çıkabilmektedir (Aklan, 2003; Duman, 2004).

Bu bölümde kısaca değinilen konuların daha detaylı olarak işlendiği ve üç ana bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde tasarruf, yatırım ve tasarruf açığı hakkında bilgi verildikten sonra

ikinci bölümde konu ile alakalı literatüre ve teorik çerçeveye değinilecektir. Üçüncü bölümde ise Türkiye'nin yakın tarihine ilişkin yıllara bağlı olarak gerçekleşen tasarruf oranları ve günümüz tasarruf eğilimleri incelenecektir. Çalışma sonuç ve öneriler bölümü ile tamamlanacaktır.

Tasarruf Yatırım İlişkisi Bağlamında Tasarruf Açığı

Genel ve basit anlamı ile tasarruf, gelirin tüketime harcanmayan kısmıdır. Bahsi geçen harcanmayan kısım, bireyler açısından söz konusu edilecek olursa kâr, ücret, faiz, rant gibi gelirlerin toplamından dolaysız vergilerin ve sonra kalan kullanılabilir gelirden özel tüketim harcamalarının çıkarılması ile kalan kısım. Kamu açısından dikkate alınması halinde ise dolaylı ve dolaysız vergilerden elde edilen kamu gelirlerinden kamu cari harcamalarının çıkarılması sonucunda geriye kalan tutar kamu tasarruflarıdır. Kamu ve özel tasarrufların toplamı ise ekonomideki toplam tasarrufları verir (Manisalı, 1980).

Hem klasik hem de birinci dalga neo-klasik iktisatçılar açısından tasarruflar ve yatırımlar arasında mükemmel bir eşitlik vardır. Tasarrufların, gelirin tüketime ayrılmayan kısmını temsil ettiği hipotezini dikkate almışlardır. Bu hipoteze göre tasarrufların yatırımlara dönüşümü çok kısa bir süre içerisinde gerçekleşir. Faiz oranı seviyesi, özellikle nispeten istikrarlı ve dışa açık bir ekonomide yatırımlar ve tasarruflar arasındaki ilişkiyi modeller. Model, Leon Walras'ın çalışmalarında tanımlanan "tatonement" yani el yordamıyla deneme yanılma şeklindeki sürecin bir sonucu olarak elde edilen arz ve talep değişimleriyle ilgili mal, hizmet ve üretim faktörlerinin fiyatlarında yüksek bir esnekliği kabul edilmesidir. Sonuç olarak tüketim, tasarruf ve yatırımlar arasında optimum şekilde oran sağlayabilecek bir denge faiz oranı seviyesi vardır (Pavelescu, 2009).

Piyasa ekonomisinde tasarruf ve yatırım ilişkisine dair teoriler 1920'ler ve 1930'larda yenilenmiştir. Tasarruf-yatırım ilişkisine dair teorik çerçevenin en bilinen yeniden tanımlamasını ise J. M. Keynes yapmıştır. İlk kez 1936 yılında yayınlanan "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" ile Keynesyen anlayış, tasarrufların bir dönem boyunca kaydedilen gelir ve tüketim arasındaki farkı temsil ettiğini varsaymıştır (Keynes, 1936). Dolayısıyla yatırımlar, ilgili zaman diliminde tüketim mallarının tedariki dışında başka amaçlarla yapılan harcamalar olarak tanımlanmaktadır (Ohlin, 1937). Keynes kitabında, tasarruf açığı (savings gap) kavramına yer vermiştir. Kitapta, işsizlik sorununun çözümü için özel sektör yatırımlarının artırılmasının yararlı ve gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Buna göre özel sektör yatırımları arttığında, ekonomideki talep artacak ve bu artış işsizlik oranlarını düşürecektir. Ancak Keynes, özel sektör yatırımlarının artırılmasının sınırları olması gerektiğine de dikkat çekmektedir. Özel sektör yatırımlarının maliyetleri, yatırım projelerinin beklenen getirisinden daha yüksek olursa bu yatırımlar gerçekleşmeyecektir. Bu nedenle kamu yatırımlarının da ekonomideki talebi arttırarak özel sektör yatırımlarını teşvik etmesi gerektiğini savunmaktadır.

Bununla birlikte Keynes, ekonominin bir denge durumunda olduğunu ve tasarrufun yatırımlarla eşit olduğunu varsaymaktadır. Ancak gerçek hayatta tasarruf oranları, yatırımları karşılayacak düzeyde olmayabilir ve böyle durumlarda tasarruf açığı ortaya çıkabilir. Bu nedenle Keynes'in tasarruf açığı kavramının, ekonomideki talebin arttırılması için yapılacak yatırımların yetersiz kalması nedeniyle ortaya çıkan talep açığını ifade ettiği söylenebilir.

Ekonominin genel dengesinde toplam yurt içi tasarruflar, kamu ve özel kesim tasarruflarının toplamından oluştuğu için varsayım gereği özel kesim yatırım harcamalarının tasarruflara, kamu kesimi harcamalarının da gelirlere (vergilere) eşit olması gerekir. Bu sebeple milli gelir özdeşliği aşağıdaki denklemdeki gibi ifade edilir (Ertek, 2008, Ener & Karanfil, 2015):

$$Y = C + I(S) + G(T) + (X - M)$$

Denklemden hareketle yer alan C tüketim harcamalarını, I yatırım harcamalarını, S toplam özel kesim tasarruflarını, G kamu harcamalarını, T vergileri, X ihracatı ve M ise ithalatı göstermektedir. Denklemden hareketle (S-I) özel kesim tasarrufunu ve (T-G) ise kamu tasarrufunu vermektedir. Dolayısıyla toplam yurt içi tasarruflar, özel ve kamu tasarrufları toplamı olarak yazılabilir. Toplam

tasarruflara SY, özel kesim tasarruflarına SP, kamu tasarruflarına ise SG dendiğinde yurt içi tasarruflar aşağıdaki denklemde olduğu gibi gösterilebilir (Ener & Karanfil, 2015):

$$SY = SP + SG$$

Finansal krizlerin etkilediği ve başlangıçta doğal ve finansal kaynaklara erişimle ilgili kısıtlamaların yumuşak olduğu ekonomilerde uygulanan Keynesyen anlayıştan esinlenen politikalar kayda değer bir ekonomik büyümeye yol açmıştır. Ancak sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için giderek daha fazla zorluk ortaya çıkmıştır. Bu zorlukların başında kaynakların tükenme eğilimine girmesi gelmektedir. Ayrıca ekonomik ve sosyal süreçlere kamu otoritelerinin katılımının giderek artması ve ekonomilerin dış ticarete daha açık hale gelmesi, makroekonomik stratejilerin ve politikaların temel değişkenleri üzerinde kayda değer etkiler yaratmıştır. Makroekonomik temel değişkenler arasında tasarruf-yatırım ilişkisi önemli bir yer tutmaktadır. Bu önemli ilişkiden yola çıkarak tasarruf açığı, bir ekonomide tasarrufların yatırım ihtiyaçlarını karşılayamaması durumudur. Bu durumda yatırımların finansmanı için yurt içinden veya yurt dışından borçlanma ihtiyacı doğar. Tasarruf açığı, ekonomik büyümeyi engelleyebilir ve istikrarsızlığa yol açabilir. Yatırım yapmak isteyen işletmeler ve hane halkları, borçlanma maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle yatırımlarını erteleyebilir veya azaltabilirler. Bu da işsizliğin artmasına ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olur. Bununla birlikte tasarruf açığı olan bir ekonomi, yüksek tüketim harcamaları ve yatırımlarla büyüme hızı açısından kısa vadede daha hızlı bir büyüme gösterebilir. Ancak bu uzun vadede sürdürülebilir bir büyüme modeli değildir ve ekonomik istikrarsızlığa neden olur. Bu nedenle istikrarı önceleyen bir ekonomide tasarruf oranlarının artırılması gerekmektedir. Bunun için tasarruf teşvik politikaları, vergi reformları ve yatırım ortamının iyileştirilmesi gibi yollara başvurulmalıdır.

Türkiye’de uzun süredir -hatta kronik olarak kabul edilebilecek bir süredir- tasarruf açığı sorunu yaşanmaktadır. Türkiye’de toplam tasarruflar, yatırımlar için ihtiyaç duyulan seviyeden düşüktür ve yatırım ihtiyacının finansmanı için yurt içinden ve yurt dışından borçlanma gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye’de cari açık sorunu da sıkça yaşanmaktadır. Türkiye ekonomisinde özellikle son 4-5 yıllık süreçteki yüksek enflasyon ve düşük faiz oranları (ekonomik vaziyet ile uyumsuz ve gerçekçi olmayan), vatandaşların tasarruf yapma eğilimlerini azaltmış ve tüketimlerini arttırmıştır. Ayrıca Türkiye’nin düşük gelir düzeyi -dolayısıyla gelir dağılımı adaletsizliği- ve sınırlı sosyal güvenlik sistemleri de tasarruf oranlarının düşük kalmasına neden olmaktadır. Türkiye ekonomisinde tasarruf açığının azaltılması için tasarruf teşvik politikalarının uygulanması ve yatırım ortamının iyileştirilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra ekonomide yapısal reformların hayata geçirilmesi ve makroekonomik istikrarın sağlanması da tasarruf açığı sorununun çözümüne katkı sağlayacaktır. Böylelikle ekonomik kırılganlığın geride bırakılması konusunda yol alınacaktır.

Çalışmanın bir sonraki kısmında konu ile ilgili literatür değerlendirmesi yapılacak ve teorik çerçeve hakkında bilgi verilecektir.

Literatür Taraması ve Teorik Çerçeve

Keynes’in mutlak gelir hipotezi bireyleri tasarrufa yönelten davranışları açıklamaya yönelik makroekonomik çerçevedeki ilk temel katkı olarak kabul edilebilir. Mutlak gelir hipotezine göre tüketim, vergi sonrası elde kalan kullanılabilir gelirin bir fonksiyonudur. Kullanılabilir gelir arttığında tüketim artar, dolayısıyla marjinal tüketim eğilimi pozitifdir ancak tüketimdeki artış gelirdeki artıştan daha azdır ve marjinal tasarruf eğilimi birden küçüktür. Böylece gelir arttıkça ortalama tüketim eğilimi azalır ve ortalama tasarruf eğilimi artar. Buna rağmen Kuznets uzun dönemde ulusal kullanılabilir gelir baz alındığında ortalama tüketim eğiliminin gelir arttıkça değişmediğini ve özellikle mutlak gelir hipotezinin öngördüğü biçimde azalmadığını ortaya koymuştur. Bu durum literatürde tüketim bulmacası olarak isimlendirilmiştir. Ek olarak mutlak gelir hipotezi literatürde durgunluk hipotezi olarak da anılmaktadır. Bunun anlamı gelir arttıkça ortalama tüketim eğiliminin azalması, toplam talebin en önemli bileşeni olan tüketim harcamalarının ise azalmasıdır. Bunun sonucunda toplam talepteki azalma gelirden azalmaya neden olacak ve durgunluğu tetikleyecektir. Kısaca mutlak gelir hipotezinin tasarruf paradoksuna götüren bir sonucu vardır. Bireysel olarak tasarruf birçok sebeple savunulup desteklenebilecekken, ulusal tasarruf toplam talepten bir sızıntıyı

oluşturmakta ve böylece ulusal gelirden düşmeye neden olmaktadır (Çolak & Öztürkler, 2012).

Sonuç olarak gelirden gerçekleşen artış ile bu artışın ne kadarının tüketilip ne kadarının tasarruf edileceği marjinal tüketim eğilimi ile marjinal tasarruf eğilimine göre belirlenmektedir. Marjinal tüketim eğilimi ne kadar büyük olursa ve marjinal tasarruf eğilimi de ne kadar küçük olursa gelir artışından kaynaklanan tüketim artışı da o kadar yüksek olacaktır. Bu durumda yatırımlar artacak ve gelir ile tüketim de artmış olacaktır (Seyidoğlu, 2006). Genel denge içerisinde ülke ekonomisinin büyüme ve istihdam düzeyini arttırmak için özel tüketim vergisi oranı düşürülürken tüketim eğilimi artacağından tasarruf eğilimleri de düşebilecektir. Bu zincir reel gelirin ve istihdam düzeyinin artışına, tasarruflardaki düşüşe ve faizlerin yükselmesine sebep olacaktır (Özyurt, 2006). Faiz oranlarının yükselmesi sonucunda, kamu borçlarının yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde özel kesim tasarruflarını yükseltirken kamu ise tasarruflarını azaltacaktır. Sonuç olarak ortalamaya bakıldığında tasarrufların yükselmediği görülecektir (Kepenek & Yentürk, 2011). Ekonominin genel dengesi içinde toplam yurt içi tasarruflar, kamu ve özel kesim tasarruflarının toplamından oluştuğu için varsayım gereği özel kesim yatırım harcamalarının tasarruflara, kamu kesimi harcamalarının da gelirlere (vergilere) eşit olması gerekir (Ener & Karanfil, 2015).

Teorik çerçevenin açıklanmasından sonra bu kısımda konu ile ilgili literatürde yer alan bazı çalışmalara göz atmak faydalı olacaktır. Örneğin; Attanasio, Picci ve Scorcu (2000), 1960-1994 dönemi boyunca 123 ülke için tasarruf, yatırım ve büyüme arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkileri analiz etmiştir. Yazarlar büyüme ve tasarruf arasındaki ilişkiyi araştırmak için Granger nedensellik yöntemini kullanmışlar ve sonuçta büyümenin pozitif Granger nedenselliği ile tasarrufa neden olduğu ancak bu etkinin nispeten zayıf olduğu sonucuna varmışlardır.

Pomerantz ve Weale (2005), İngiltere’de tasarrufların yeterliliğini makroekonomik bir perspektiften değerlendirmişlerdir. Çalışmada servetin gelire uyumlu bir şekilde büyümesi için gereken koşullar ortaya koyulmuş ve sermaye kazançlarının tasarrufun yerine geçip geçmeyeceği tartışılmıştır. Çalışmada bilançoların referans alınmasının yanıltıcı olabileceği ileri sürülmüştür. Bu durumun sebebinin gelecekteki tüketimlerin maliyetlerinin belirlenmesinde başarısız olunması gösterilmiştir. Çalışmada incelenen dönemde -demografik değişimin etkileri dikkate alınmadan- 16,5 milyar sterlin ile 66 milyar sterlin arasında bir tasarruf açığı tespit edilmiştir. Yüksek olan tasarruf açığının konuta yeterince yatırım yapılmadığı durumda ortaya çıktığı tespit edilmiştir ve tasarruf açığını azaltmaya yönelik politika tedbirleri tartışılmıştır. Bunlar arasında maliye politikasının doğru uygulanması ve kredilerin vergilendirilmesi yer almaktadır.

Khoman ve Weale (2006), çalışmalarında farklı yaşlardaki bireylerin tercihlerine dayalı olarak mutlak tasarruf düzeyini değerlendirmişler ve İngiltere’de tasarrufun yeterliliğini ölçmek amacıyla bir çerçeve oluşturmuşlardır. Yaş ve tasarruflar arasındaki ilişkiyi harcama ve gıda anketi verilerini kullanarak incelemişlerdir. Ulusal tasarruf düzeyinin, net milli gelirden yaklaşık %8.4 puan kadar daha düşük olduğunu ancak servetlerin olması gerekenden önemli ölçüde daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Ulusal tasarruftan ziyade hane halkına bakıldığında ise kamudan emeklilik maaşlarındaki mevcut fayda düzeyinin, yaşlılık için tasarruf yapma ihtiyacını ortadan kaldırdığını iddia etmişlerdir.

Yentürk, Ülengin ve Çimenoglu (2009), Türkiye’nin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) büyüme oranının orta-uzun vadede tasarruflarda artış sağladığını ancak ters nedenselliğin sınırlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna göre çalışmada varyans ayrıştırma analizi ile birlikte etki tepki fonksiyonlarına dayanarak tasarruf ve yatırımın büyüme oranı üzerinde etkili olmadığı sonucuna varılmıştır.

Turan ve Gjergji (2014) çalışmalarında, Arnavutluk’ta 1992 ve 2012 yılları arasında (komünizmin çöküşünden sonra) tasarruflar ve ekonomik büyüme arasında var olan nedensel ilişkiyi Johansen Eşbütünlük Testi uygulayarak ortaya koymayı amaçlamışlardır. Ampirik sonuçlara göre tasarruflar ve ekonomik büyümenin eşbütünlük olduğu, dolayısıyla istikrarlı bir uzun dönem denge ilişkisinin varlığını gösterdiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca çalışmanın sonuçları, tasarruflar ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu ve doğrudan yabancı yatırımların büyümedeki tamamlayıcı rolünü ortaya koymaktadır. Bu da hükümetlerin, ülkenin ekonomik büyümesini olumlu yönde

etkilemek için doğrudan yabancı yatırımların kazanımı politikalarına özel önem vermesi gerektiğini göstermektedir.

Eriksson ve Hermansson (2014) çalışmalarında, banka danışmanları ve müşterilerin tasarruf davranışları üzerine teorik bir inceleme yapmışlar ve bu yönde bir model geliştirmişlerdir. Araştırmacıların elde ettiği bulgulara göre banka danışmanları ve müşteriler arasındaki iletişim müşterilerin tasarruf davranışlarını etkilemektedir. Araştırmanın sonuçları pazarlama teorilerinin, banka danışmanlarının müşterilerin tasarruf davranışlarını nasıl etkilediğinin analizinde kullanılabilmesine işaret etmektedir. Birçok politika çalışması, danışmanların müşteri tasarruf davranışını etkilediğini varsaydığı için bu önemlidir ancak bu varsayım için daha fazla veri toplanması ve bunların tekrar analize tabi tutulması gerekmektedir. Çalışma, tasarruf enstrümanlarına ilişkin olarak banka çalışanları ile müşteriler arasındaki sosyal alışverişin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır ve birçok teorik araştırma alanına değinmesi ve banka danışmanları ile müşteri ilişkilerinin detaylandırılması özelliğiyle orijinaldir.

Nikiforos (2015), hane halkının, özellikle de gelir dağılımının en altında bulunan hane halklarının tasarruf oranının, tam istihdamın sürdürülebilmesi için ayarlanan içsel değişken haline geldiği bir model sunmuştur. Gelir eşitsizliği ile cari açığın artması ve devlet bütçesinin konsolidasyonu, hane halkı kesiminin tasarruf oranının düşmesine yol açmaktadır. Böyle bir süreç sürdürülemezdir. Çünkü bu durum hane halkı borcunun gelire oranında artışa yol açar ve bunun sürdürülmesi bir tür varlık balonuna bağlıdır. Bu çerçevede, Büyük Buhran'a yol açan faktörlerin daha iyi anlaşılmasını sağlar. Sürdürülebilir büyüme için gelir eşitsizliğinin azaltılması, cari pozisyonun iyileştirilmesi ve hükümetlerin uyguladığı maliye politikalarının gevşetilmesi gerekmektedir.

Göçer, Akin ve Alataş (2016) çalışmalarında, tasarruf-yatırım açığının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 65 gelişmekte olan ülke örneğinde 1981-2014 dönemi için analiz etmişlerdir. Öncelikle bu ülkeler, kümeleme analizi kullanılarak tasarruf-yatırım açığı verilerine göre alt gruplara ayrılmıştır. Sonrasında her bir küme için birim kök analizi yapılmış ve katsayıları tahmin edilmiştir. Sonuç olarak; tasarrufların yatırımlardan fazla olduğu gelişmekte olan ülkelerde tasarrufların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı iken yatırımların tasarruflardan daha fazla olduğu gelişmekte olan ülkelerde bu etkinin negatif ve istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada panel veri analizi ve kümeleme analizini bir arada kullanılmıştır.

Ceylan (2018)'e göre daha hızlı büyüme çabaları ekonomiler için öncelikli amaç niteliğindedir ancak elbette hızlı büyüme için daha fazla kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır. Özel tasarrufların arttırılması kaynak sağlamak bakımından güvenilir yollardan biri olabilir. Harcanabilir gelirin tüketilmeyen kısmını (artık değer) oluşturan tasarruflar, politika uygulamalarından kısa vadede fazla etkilenmese de uzun vadede bu durum değişebilmektedir. Bu değişimi sağlayan faktörlerden biri de enflasyon oranıdır. Çalışmada enflasyon oranının özel ulusal tasarruflar üzerindeki etkisi 1985-2014 yılları arasında araştırılmıştır. Yapısal kırılma etkilerinin dikkate alındığı analizden elde edilen bulgular 2000'li yıllar öncesinde ve sonrasında enflasyon-tasarruf ilişkisinin değiştiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bulgular uzun dönemde tasarrufların arttırılmasında enflasyon politikasının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu çalışma özellikle, Türkiye'nin 2021-2023 yılları arasındaki enflasyonist durumunun değerlendirilebilmesi ve mukayese yapılabilmesi için önem taşımaktadır.

Türkiye Yakın Tarihinde Tasarruf Açığı ve Günümüz Tasarruf Eğilimleri

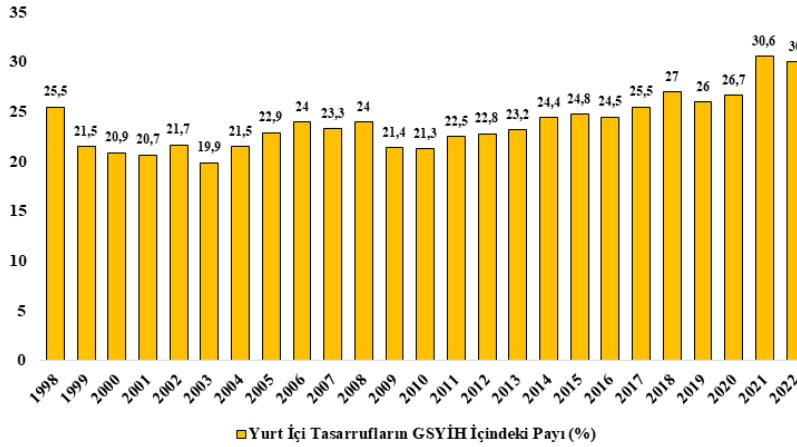
Türkiye'de 1980 yılından itibaren dışa açılma sürecinin hızlanması sayesinde özellikle 2005 yılından sonra yatırımların finansmanında kullanılan ulusal tasarrufların büyük oranda azalması ile yabancı sermayeye duyulan ihtiyaç giderek artmıştır. Artan tasarruf açığı sebebiyle Türkiye genellikle büyüme problemi yaşamış ve yüksek seviyelerde cari açık vermiştir (Çolak & Öztürkler, 2012). İşaret edilen dönemde genellikle Türkiye ekonomisinde yüksek faiz politikası uygulanmış ve tasarruflar arttırılmak istenmiş, sermaye birikimi ve ekonomik büyümenin hızlandırılarak devam ettirilmesi hedeflenmiştir. Ancak 2000'li yılların gelmesi ve siyasi iktidarın değişiminden sonra uygulanan politikalar sonucunda ise faiz oranlarındaki azalış ile bireylerin tasarruf eğilimi azalmış, tüketimleri,

dolayısıyla paradan kaçış ise artmıştır (Kepenek & Yentürk, 2011).

2001 yılında yaşanan finansal kriz sonrasında kritik derecede önemli olan yapısal reformları başarıyla hayata geçirerek makroekonomik istikrarı sağlama yolunda önemli adımlar atan Türkiye için sürdürülebilir ve yüksek ekonomik büyümenin sağlanması halen en önemli sorunlardan biridir. Küresel krizin olumsuz etkilerinden 2010 ve 2011 yılında iç talebi canlandırıcı politikaların da yardımıyla yüksek büyüme sağlayarak kurtulan Türkiye ekonomisi sonrasında daha düşük büyümenin yaşanacağı bir döneme girmiştir. Bu olumsuz gelişmelerde küresel koşulların rolü önemli olmakla beraber Türkiye'nin yüksek ve sürdürülebilir büyüme için çözmesi gereken problemlerin de bu küresel koşulların illüzyonuna kapılmadan göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Özlale & Karakurt, 2012).

2001 yılından itibaren tasarruf oranlarının düşmesi sonucunda oluşan yüksek tasarruf açığı ve

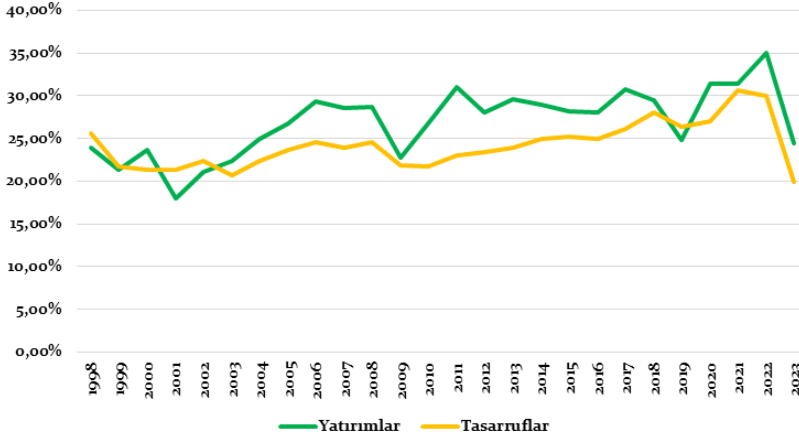
Grafik 1. Yurt İçi Tasarrufların GSYİH İçindeki Payı (%)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Tasarruf oranındaki düşüşler ve zaman zaman görülen artışlara rağmen var olan yetersizlik, Türkiye ekonomisinin yabancı tasarruflara, yani sermaye girişlerine muhtaç hale gelmesine neden olmuştur. Yatırımlar ve tasarruflar arasında denge kurulamaması, ülkeyi adeta cari açık vererek büyüme çıkmazına mahkûm etmiştir. Türkiye iktisadi politikalarında bu olgudan yola çıkarak hareket etmiştir ve 2008 krizi sonrasında dünya genelinde yaşanan parasal genişleme ve küresel likidite bolluğu da Türkiye'nin bu konuda bir anlamda şanslı olmuştur (Çolak & Öztürkler, 2012).

Türkiye'de özellikle son dönemde artan tasarruf açığının temel sebebi hane halkı tasarruf oranlarındaki düşmedir ve hane halkı borçluluk oranlarında son yıllarda görülen ciddi artışlar bu görüşü doğrulamaktadır. Oysa tasarruf oranları kredi piyasalarındaki kısıtların tam olarak kalkmadığı gelişen ekonomilerde refahın en önemli belirleyicilerinden biri olmasının yanı sıra olumsuz ekonomik koşullara karşı hane halkını koruyan temel faktördür. Bu açıdan hane halkı tasarruf dinamiklerini anlamak doğru politikalar geliştirmek için temel koşullardan biridir. Ne var ki Türkiye'de hane halkı düzeyinde mikro verinin kısıtlı olması bu konuda yapılan çalışmaların sayısını da sınırlamaktadır (Özlale & Karakurt, 2012).

Grafik 2. Yatırımlar ve Tasarruflar GSYİH İçindeki Payı (%)

Kaynak: International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, (2023)

Refah artışının (refahın istenilen seviyeye çıkarılmasının) yolu sürdürülebilir büyümeden geçmektedir. Büyüme eğer istikrarlı değilse yaşanan refah artışları ve refah kayıpları nötr bir durum oluşturacaktır. Bir ekonomide yatırımlar ne kadar yüksekse ekonomi o kadar süratli büyüyecektir. Yatırımların dayanağı ise tasarruflardır. Özellikle iç tasarrufların önemi büyüktür. Şayet yatırımlar iç tasarruflar tarafından karşılanamıyorsa ekonomi cari açık verir. Cari açığın kapatılması için ise tasarruf ithal edilir. Bu durum borçlanmayı ve kırılganlığı arttıracaktır. Dolayısıyla bir ülke için sermaye birikimi büyük önem taşımakta, sermaye birikiminin kaynağını ise tasarruflar oluşturmaktadır.

Sonuç

Uzun süredir ve özellikle yakın tarihinde tasarruf açığı sorunu yaşayan Türkiye’de toplam tasarruflar toplam yatırım ihtiyacından düşüktür. Bir başka deyişle yatırımların finansmanı için ihtiyaç duyulan kaynak miktarı toplam tasarrufların miktarından fazladır. Daha önce de değinildiği üzere genellikle düşük seviyelerde olan tasarruf oranları, yatırımların finansmanı için yurt içi ve yurt dışı borçlanma gereksinimini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de cari açık sorunu da yaşanmaktadır. Türkiye ekonomisinde özellikle son yıllarda artan enflasyon oranları ve uygulanan düşük faiz politikası (2020-2023 yılları arası), vatandaşların tasarruf yapma eğilimlerini azaltmıştır. Ayrıca Türkiye’nin sınırlı sosyal güvenlik sistemleri ve düşük gelir düzeyi, tasarruf oranlarının düşük seviyelerde kalmaya devam etmesine neden olmaktadır.

Tasarruf açığının azaltılması için tasarrufu teşvik eden politikaların uygulanması ve yatırım ortamının iyileştirilmesi gerekmektedir. Tasarruf yapan bireylerin veya kurumların vergi yükümlülüklerini azaltmak, tasarruf yapmanın maddi getirisini arttırmak ve tasarruf yapmayı teşvik etmek için vergi teşvikleri sağlanabilir. Kamu ve özel sektör tasarruf eğiliminin artması için vatandaşlara ve kurumlara özel tasarruf programları sunulabilir. Tasarruf yapmanın önemini ve faydalarını vurgulayan kampanyalar yürütmek, bireylerin tasarruf etmeye daha fazla dikkat etmelerini sağlayabilir. Düşük faiz oranları tasarruf yapmanın getirisini azaltmaktadır. Bu durum tüketim eğilimini arttırabilir. Bir para politikası aracı olan faiz oranlarının, ekonomideki tüketim ve tasarruf dengesi göz önünde bulundurularak belirlenmesi önem arz etmektedir. Böylece tasarruf etmenin maddi getirisi artabilir. Harcamaları kısmak ve tasarrufu teşvik etmek için tasarruf yapmayan bireylere yönelik olarak tüketim vergileri uygulanabilir. Devletlerin veya kurumların tasarruf edenlere ödülleri vererek tasarrufu çekici kılmaları sağlanabilir. Tasarruf edenlere yatırım fırsatları sağlanarak tasarruf teşvik edilebilir. Ayrıca bu politikaların tek tek uygulanmasından ziyade harmanlanması da tasarruf etmenin teşvik edilmesine ve finansal istikrarın sağlanmasına yardımcı

olabilir. Tüm bunların yanı sıra ekonomide yapısal reformların yapılması ve makroekonomik istikrarın sağlanması da tasarruf açığı sorununun çözülmesine yardımcı olabilir.

Son olarak ülkedeki bölgeler arası gelişmişlik farkının giderilmesi ile tasarruf açığının kapatılması sağlanabilir. İş imkanlarının ve hayat pahalılığının daha fazla olduğu büyük şehirlerden ziyade daha küçük şehirlerde yaşamlarını sürdürebilen bireyler tasarruf yapma imkânı bulabilecektir. Ülkenin önemli kuruluşlarının üç büyük şehir dışındaki şehirlere taşınmalarının sağlanması ve oralarda faaliyet göstermelerini cezbedecek imkanların oluşturulması bunun başlıca yoludur.

Peer-Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazar finansal destek beyan etmemiştir.

Kaynakça/References

Aklan, N. (2003). Finansal krizlerin anatomisi. *Öneri Dergisi*, 5(19), 155-168.

Attanasio, O.P., Picci, L., & Scorcu, A.E. (2000). Saving, growth, and investment: a macroeconomic analysis using a panel of countries. *Review of Economics and Statistics*, 82(2), 182-211.

Ceylan, S. (2018). Enflasyon-özel tasarruf ilişkisi: Türkiye örneği. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(1), 56-66.

Çolak, Ö.F., & Öztürkler, H. (2012). Tasarrufun belirleyicileri: Küresel tasarruf eğiliminde değişim ve Türkiye'nin hanehalkı tasarruf eğiliminin analizi. *Bankacılar Dergisi*, 82, 3 44.

Duman, K. (2004). Finansal krizlere karşı politika tercihleri. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(8).

Ener, M., & Karanfil, M. (2015). Türkiye ekonomisinde tasarruf açığının orta gelir tuzağı üzerine etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 31-46.

Eriksson, K., & Hermansson, C. (2014). Searching for new saving behavior theories: How relationships between banks' customers and advisors affect household saving. *International Journal of Bank Marketing*, 32(4), 279-299.

Ertek, T. (2008). *Makroekonomiye Giriş*. Genişletilmiş 3. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.

Göçer, İ., Akın, T., & Alataş, S. (2016). The effects of saving-investment gap on economic growth in developing countries: A clustering and panel data analysis. *Theoretical and Applied Economics*, 2(607), 157-172.

International Monetary Fund. (2023). *World Economic Outlook Databases*. Erişim Tarihi: 06.01.2024, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2023/October>

Kepenek, Y., & Nurhan, Y. (2011). *Türkiye Ekonomisi*. Remzi Kitabevi, İstanbul.

Keynes, J.M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Palgrave Macmillan.

Khoman, E., & Weale, M. (2006). The UK savings gap. *National Institute Economic Review*, No. 198.

Manisalı, E. (1980). *İktisada Giriş*. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Nikiforos, M. (2015). A nonbehavioral theory of saving. *Working Paper*, No. 844, Levy Economics Institute of Bard College, Annandale-on-Hudson, NY.

Ohlin, B. (1937). Some notes of the Stockholm theory on savings and investments. *Economic Journal*.

Özlale, Ü., & Karakurt, A. (2012). Türkiye’de tasarruf açığının nedenleri ve kapatılması için politika önerileri. *Bankacılar Dergisi*, 83(2).

Özyurt, H. (2006). *Para Teorisi ve Politikası*. Derya Kitabevi, Trabzon.

Pavelescu, F.M. (2009). Savings-investments relationship in an open economy. *Revista Romana de Economie*, 28(2).

Pomerantz, O., & Weale, M. (2005). Are we saving enough? The macroeconomics of the savings gap. *National Institute Economic Review*, 191, 79–93.

Seyidoğlu, H. (2006). *İktisat Biliminin Temelleri*. Güzem Can Yayınları, İstanbul.

Turan, G., & Gjergji, O. (2014). What is the impact of savings on growth? The case of a small open economy (Albania). *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(13), 360-368.

TÜİK. *Ulusal Hesaplar*. Erişim Tarihi: 02.03.2024, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Ulusal-Hesaplar-113>

Yentürk, N., Ülengin, K.B., & Çimenoğlu, A. (2009). An analysis of the interaction among savings, investments, and growth in Turkey. *Applied Economics*, 41(6), 739-751.